

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/ Issue 12 (Eylül/ September 2023), s. 1400-1416.
|| Geliş Tarihi-Received: 13.08.2023
|| Kabul Tarihi-Accepted: 18.09.2023
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1342311

Haçlı Seferlerinde Bir Finansman Aracı Olarak Endüljanslar

Indulgences as a Means of Financing in the Crusades

Bariş SADAY*

Öz

Orta çağ Avrupa'sı, bugünkü çağdaş Avrupa medeniyetinin oluşmasında önemli roller üslenen bir dönemi temsil etmektedir. Gerek ekonomideki çözüm bekleyen problemler gerek yaşam şartlarının minimaziliği gerek eğitim sisteminin geriliği gerekse de kilisenin baskısı ve Avrupa'yı karanlığa mahkûm eden felsefesi ile Orta çağ insanlarını farklı bir boyuta sürüklemiştir. Stiglitz'in iktisat neden önemlidir konulu konuşmasına başlarken söylediği "iktisada dair birçok şey esasen iktisadi değildir, daha çok ideoloji ve dindir", sözü anlamlıdır. Weber, dinin iktisadi faaliyetleri şekillendirmede önemli rol oynadığı ve doğru dan veya dolaylı da olsa iktisadi gelişmeyi tetikleme noktasında harikalar yaratabileceğini ortaya koymaktadır. Ülgener; tarihsel süreçten beri dinlerin aile ilişkileri ve aile bağlarından yakın ve uzak toplumsal ilişkilere, sanata, siyasete ve yaşamın birçok alanına yönelik düzenlemelerinin bulunduğunu ve bu çerçeveden değerlendirildiğinde iktisadın da dinin düzenleme ve etki alanı dışında tutulamayacağını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda İsa'nın doğuşu ile altıncı yüzyıla kadar, Hristiyanlığın ekonomi ve toplum üzerinde herhangi bir etkisi bulunmazken, sonrası dönemde devlet ve kilisenin ilişki ve iş birliği içerisinde olması, devletin kiliseye kendi bünyesinden bağış ve yardımlar için kaynak ayırması gibi birtakım gelişmelerin etkisiyle ekonomik alanda da etkili olmaya başladığını belirtmektedir. Orta Çağ dönemine gelindiğinde; iktisadi faaliyetler tamamen dinin ilgi alanı kapsamında değerlendirilmiş ve bu faaliyetlerin kilise kontrolünde gerçekleştirilmesi gereken faaliyetler olduğu ortaya koyulmuştur. Bu çalışmada, öncelikle Katolik inancında yer alan günahlardan arınma ve bağışlanma teolojisi ile bu bağışlanma sürecinin endüljans uygulamaları ile zamanla kilise ve papalık tarafından istismar edilişi ele alınacaktır. Ardında ise Orta çağ döneminde Katolik Kilisesi'nin endüljans uygulamalarından bahsedilerek dönemsel kaynaklar nezdinde irdelenecektir. Bu şekilde, Hristiyanlık tarihinin en önemli dinsel sömürü uygulamasının tarihsel ve teolojik serüveni ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Din, Papalık, Haçlı, Gelir.

Abstract

The European Middle Ages represent a significant era that contributed significantly to the development of modern European culture. The problems that needed to be solved, the poor living conditions, the underdevelopment education system, and the pressure of the church and its philosophy which plunged Europe into darkness, caused people who lived in the Middle Ages to be plunged into darkness. When Stiglitz began his speech on the importance

* Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara/Türkiye, e-posta: baris.saday@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5106-3659.

of economics, stated that “Many things on economics are not actually economic, instead they are more about ideology and religion,” makes sense here. Max Weber suggests that religion plays a key role in shaping economic activities, and true religion, albeit indirectly, can work miracles in triggering economic development. According to Ülgener, religions have been effective in regulating family relationships, family bonds, close and distant social relationships, art, policy, and many other aspects of life; and when viewed in this light, economics cannot be excluded from the religion’s field of regulation and sphere of influence. Within this context, from the birth of Jesus to the 6th century, Christianity had no impact on the economy or society. However, in later periods, developments such as the relationship and collaboration between the state and the church, the state allocating resources for donation and aid to the church, caused religion to be economically effective. Economic activities were considered fully in the religion’s field of interest in the Middle Ages, and it was suggested that these activities should be conducted under the church’s supervision. In this study, first of all, the theology of redemption and forgiveness in the Catholic faith, the indulgence practices of this forgiveness process and the abuse by the church and the papacy over time will be discussed. Afterwards, the indulgence practices of the Catholic Church in the Middle Ages will be mentioned and will be examined in terms of periodic sources. In this way, the historical and theological adventure of the most important religious exploitation practice in the history of Christianity will be tried to be revealed.

Keywords: Economy, Religion, Papacy, Crusade, Revenue.

Giriş

Günümüzde birçok din, inananları için uymaları gereken dinsel ve ahlaki yükümlülükler sunarlar ve bu yükümlülükleri riayet edilmesini beklerler. Ancak dinler, insanların tüm uyarılara rağmen zaman zaman hata, günah ve suç işleyebileceklerini de kabul ederler. Bütün dinler, bu tür suç ve günahların giderilmesi ve insanların suçluluk duygusundan kurtulmaları için bir pişmanlık süreci oluşturmuşlardır. Bu süreçte, günahkâr insan kötülüğünün farkına varıp bir daha tekrarlamama kararı aldığı anda, inandığı dini bağışlanma şansına yaklaşır. Dini terimle “günahkâr” olarak adlandırılan bu uygulamanın sonunda, günahkâr insan günahlarından arınarak inandığı tanrıyla olan ilişkisini huzur içinde sürdürme hakkını elde etmiştir.

Hıristiyanlıkta da günahlardan pişmanlık duyulma sürecini ifade eden uygulama bulunmaktadır. Hıristiyanlık, günahkâr insan ile Tanrı arasındaki pişmanlık ve bağışlama ilişkisinin kurulmasında bir aracılık mekanizması geliştirmiştir. Bu uygulama, kilise, papalık ve ruhban sınıfının aracılığını içerir ve günahlardan bağışlanma amacıyla bireye özgü bir prosedür olarak ek bir unsur getirir. Bu durum, zamanla Hıristiyanlık içinde, günahkâr insanın Tanrı’ya yönelik tövbesini kolayca istismar eden ve dinsel sömürüye dönüşen aracı unsurlara yol açmıştır. Aslında, Tanrı ile insanlar arasındaki iletişimi sağlayan ibadet, dua ve tövbe gibi temel unsurların kilise kurumuyla ilişkili olmasının, dinsel istismarın kaynağı olduğunu söylemek mümkündür. Hıristiyanlık içinde yaşanan dinsel pişmanlık eyleminin istismar sorunu, Orta Çağ döneminde en yüksek noktaya ulaşmıştır. Orta Çağ boyunca Roma Katolik Kilisesi, dinsel otoritesi ve meşruiyeti konusunda ciddi eleştirilerle karşılaşmıştır. Bu eleştiriler, kilisenin dinsel otoritesinin geçerliliğinin sorgulandığı bir döneme denk gelmiştir. Katolik Kilisesi’nin dinsel otoritesinin sorgulanmasının, kilisenin uyguladığı günah bağışlama süreciyle yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Dinsel otorite, Haçlı/Haçlılar çağında en güçlü dönemini yaşamıştır. Bu dönemde, din araçsallaşmış ve dünyevi istekler için kullanılmıştır. Ruhani güç, elindeki en güçlü silahları bu seferler sırasında öne sürmüştür.

18-28 Kasım 1095 tarihleri arasında Clermont Konsili’nin başlaması ve klasik haçlı tarihi perspektifine göre 1292 yılında Memluk Sultanı Melikü’l-Eşref’in Akkâ ve sonraki Frank kaleleri olan Tyros, Sayda, Beyrut ve Hayfa ile son Templier şatoları olan Antartus (Tortosa) ve Aslis’i ele geçirmesiyle sonlanan “Haçlılar Çağı,” Orta Çağ’ı dünya tarihi açısından oldukça önemli kılmıştır. Bu dönemde Haçlı Seferleri’nin gerçekleşmesi,

tarihsel devamlılık ilkesi gereği sebepleri, sonuçları ve özel bir isimlendirmeyi gerekli hale getirmiştir. Haçlılar Çağı'nda farklı habitatlara sahip insanlar, iki farklı kültür ve medeniyet, farklı dinsel inançlara sahip grupların karşılaşması ve çatışması, aynı zamanda insan popülasyonundaki yoğun göç hareketleri gibi önemli olayların yaşandığı bir döneme kapsamaktadır.

1. Haçlı/Haçlılar Çağı

Orta Çağ Dünya Tarihi'nin insanın gelişimi ve tarihsel birikimiyle Modern Çağa etkileri düşünüldüğünde, Haçlı Çağı'nın ne kadar önemli olduğu açıkça görülebilir. Papa II. Urbanus'un Clermont Konsili'nin kapanış vaazında Batı Hıristiyanlarını savaşı olarak Doğu'ya (Kudüs'e) gitmeleri için çağrıda bulunması, bu dönemin önemini vurgulamaktadır (Holt, 2007, s. 19). Urbanus'un konuşmasıyla ilgili ilk dört aktarım arasında farklılıklar bulunsa da konuşmanın kesin içeriği konusunda günümüzde hala görüş ayrılıkları mevcuttur. Ancak Urbanus'un, Müslüman yönetimi altında yaşayan Hıristiyanların maruz kaldığı zulümler ve kutsal mekânların "kâfirler" tarafından kirletilmesinin Hıristiyanlık açısından bir utanç kaynağı olduğu düşüncesine ağırlık verildiği konusunda genel bir fikir birliği bulunmaktadır (Mayer, 1965, s. 9-11; Holt, 2007, s. 16). Orta Çağ Avrupa toplumunu Haçlı Seferleri'ne yönlendiren sebepler, siyasi, sosyal, ekonomik ve dini etkenlerden oluşmaktadır. Haçlı fikri, nüfusun yüksek ancak refah ve güvenlik açısından düşük olduğu bir ortamda ortaya çıkmış ve büyümüştür. Nüfus artışı sonrasında tarımsal üretimdeki dengesizlik ve ekonomik zorluklar, Avrupalı Hıristiyanları savaşımaya yöneltmiştir. Bunun yanı sıra, Doğu toplumlarının aralarında birlik eksikliği ve kendi diplomatik ilişkilerdeki zayıflık, Haçlı fikrine katkıda bulunmuştur. (Demirkent, 1994, s. 66). Kiliseler arası rekabet, siyasi nüfuz mücadelesi ve ekonomik kriz, Doğu ve Batı'yı karşı karşıya getiren faktörler arasında bulunmaktadır. Bahsedilen sebeplere ek olarak, şövalyelik anlayışı ve öç alma kültürü, dinin perspektifinden şekillenen yaşam ve hayal dünyasıyla beraber gelen farklılıklar da bu döneme özgü ayrımları oluşturmuşlardır.

Demirkent'in "*Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri*" başlıklı makalesine göre, Haçlı Seferleri konusunda üç temel farklı ekol bulunduğu belirtilmektedir: Alman Ekolü, Fransız Ekolü ve İngiliz Ekolü. Alman Ekolü, Haçlı Seferlerini dini temel değerler merkezli olarak ele alır. Dinî motivasyon ve ruhsal nedenler, Alman araştırmacılar için ön plandadırlar. Haçlıların kutsal toprakları koruma ve Hristiyanlığı yayma amacının altını çizerler. Fransız Ekolü, şövalyelik kurumunun yarattığı milliyetçilik odaklı bir perspektife sahiptir. Fransız araştırmacılar, Haçlı Seferleri sırasında oluşan şövalye kültürünün ve değerlerinin etkisine dikkat çekerler. Aynı zamanda, 19. yüzyılda Yunan etkisine bağlı olarak Bizans'ı daha olumlu bir şekilde ele alırlar. İngiliz Ekolü ise daha geniş bir perspektiften yaklaşmayı tercih eder. 20. yüzyılın başlarına doğru gelişen bu yaklaşım, Haçlı Seferleri araştırmalarını daha kapsamlı bir çerçevede ele almıştır. İngiliz ekolü sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel faktörlerin yanı sıra dini ve askeri etkileri de değerlendirirler (Demirkent, 1994, s. 67-69).

Bahsi geçen ekoller, Haçlı Seferleri hakkındaki farklı görüşler ve vurgular nedeniyle çeşitli araştırmacılar arasında görüş ayrılıklarına yol açmışlardır. 20. yüzyılda ise daha geniş ve çok yönlü bir perspektife sahip yaklaşımlarla Haçlı Seferleri üzerine araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Papa'nın yapmış olduğu "*Kutsal Savaş*" çağrısı, Fransa, Almanya ve Felemenk halkları arasında yaygın bir karşılık bulmuştur. 1096 yılında çoğunluğu yoksul halkın katılımı ve liderliğini Münzevi Pierre'nin yaptığı "*Halkın Haçlı Seferi*" gerçekleşmiştir. Bu Haçlı grubu, Konstantinopolis'e gelmeden pek çok asayiş ve güvenlik sorunlarına sebebiyet vermişlerdir. Anadolu'ya geçtikten sonra onlar, Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan ve Selçuklu kuvvetleri tarafından yok edilmişlerdir.

Vermandois kontu Hugh, Aşağı Lraine dükü Godefroi de Bouillon, Otranto hâkimi Bohemond ve Tulus kontu St. Gilles'li Raimond gibi pek çok asilzadenin katılımı ile meydana gelen ikinci Haçlı grubuna ve seferine, "Prenslerin Haçlı Seferi" ismi verilmiştir. Bu Haçlı grubu, bütün Haçlı Seferleri tarihindeki en başarılı seferi gerçekleştirmişlerdir. Sırasıyla, Nikea Şehri'nin ele geçirilmesi, 1097 yılındaki Dorileon muharebe zaferi, Urfa'nın alınışı ve Edessa Kontluğu'nun kurulması, Antakya kuşatma zaferi ve prensliğinin kurulması, 1099 yılında da nihai hedef olan Kudüs şehrinin alınması ve Kudüs Haçlı Krallığı'nın kurulması (Tyrensis, 2016, s. 77, 341; Mateos, 2019, s. 188, 197; İbnü'l Esir, 1985, s. 228, 230; Runciman, 1989). İlk zafer sonrası, Avrupa topraklarında yaşayan bütün Hıristiyan cemaatleri mutluluktan sarhoş olmuşlardır. İlk seferin başarılı sonucu, birbirini izleyen askeri, siyasi, ekonomik, stratejik, din ve sosyal formlarda seferlere dönüşmesine yol açmışlardır. Bu durum, "Haçlı/Haçlılar Çağı" tanımlamasını destekler bir kanıt ortaya koymaktadır.

Urfa topraklarında kurulan Edessa Kontluğu'nun, 24 Aralık 1144'te İmadeddin Zengi tarafında alınması (Demirkent, 1994, s. 139-148) ve buradaki kontluğa son verilmesi, İkinci Haçlı Seferi için ihtiyaç duyulan motivasyonu sağlamışlardır. 1145 başlarında haber Avrupa topraklarında yayılmaya başlarken Papalık makamında III. Eugenius bulunmaktadır. Papa, 1 Aralık günü "Quantum Praedecessores" isimli fermanı yayınlattırması ve yeni bir Haçlı çağrısında bulunmuştur (Nicolle, 2009, s. 12-13). Papa, Halefi II. Urbanus gibi, bu sefere katılanlara günahlarının daha ölmeden önce affedildiğine ait "Endüljans Belgesi" verilmesi uygulamasını devam ettirmiştir. Sefer çağrısını, Kutsal Roma İmparatoru III. Konrad ile Fransa Kralı VII. Louis kabul etmişler ve toplamda 35 bin kişilik ordu vücuda getirmişlerdir (Norwich, 1995, s. 96). 1147 yılında Haçlı grupları Anadolu üzerinden geçerek önce Antakya sonra da Akka'ya ulaşmışlardır. Akka yakınlarındaki Palmires'te bir araya gelinerek konsil yapılmış ve 24 Haziran 1148 yılında Şam'a hücum etme kararı alınmıştır. Temmuz 1148 yılında, Şam kuşatması yapılmış olsa da başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Runciman, 1992; Nicolle, 2009, s. 12-13). İkinci Haçlı Seferi, ilk seferle karşılaştırıldığı zaman büyük bir başarısızlık, prestij ve güç kaybına sebebiyet vermiştir.

1189 yılında, Eyyubi Sultanı Selahaddin Eyyubi, bölgedeki Haçlıları önce Hittin savaşı yenilgisi ve akabindeki Kudüs kuşatması ve şehri alması neticesinde Avrupa'da yeni bir Haçlı çağrısı başlatılmasına sebep olmuştur. Papa VIII. Gregorius, Kudüs'ün Hıristiyanlar tarafından kaybedilmesini, günahlardan dolayı Tanrı'nın cezası olarak ilan etmiş ve yeni sefer kampanya başlatmıştır (Runciman, 1992., s. 390; Demirkent, 1997, s. 138-141; Nomiko, 1997, s. 46; Maalouf, 1997, s. 250-259; Holt, 2007, s. 93-94). Bu Haçlı kampanyası neticesinde İngiliz kralı II. Henry, Kutsal Roma-Germen İmparatoru Friedrich Barbarossa ve Fransız kralı II. Philippe katılmaya karar vermişlerdir. 1189 yılında bu kutsal çağrıya karşı ordusu ile ilk harekete geçen Kutsal Roma İmparatoru Friedrich Barbarossa olmuştur. İmparator ve ordusu ile Anadolu toprakları üzerinden hedefe ulaşma yolunu tercih etmişlerdir. Bu tercih neticesinde Anadolu topraklarından ordusu ile hareket eden İmparator, Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın saldırılarına maruz kalmış ve ordusu büyük kayıplar vermiştir. Anadolu Selçuklu Sultanı'nın stratejisi gereği boşaltılan Konya, İmparator tarafından ele geçirilmiş ve Alman Haçlı grubu, burada 5 gün konaklamışlardır. İmparatorun ölümü hakkında farklı hikâye varyasyonları olmakla birlikte, 10 Haziran 1190 yılında Friedrich Barbarosa, Göksu Irmağı'nda boğulmuştur. Demoralize olan Alman kuvvetler, dağılmaya başlamışlardır ki, Swabia Dükü VI. Frederick'in komutası altında Antakya Prensiği 'ne 5.000 kişi ulaşabilmişlerdir (Demirkent, 1997, s. 145, 149-153; Nomiko, 1997, s. 51; Maalouf, 1997, s. 268-269; Holt, 2007, s. 94).

6 Temmuz 1189 yılında İngiliz Kralı II. Henry ölmüş ve hem tahtını hem de Haçlı seferine çıkma görevini oğlu I. Richard'a bırakmıştır. 1090 yazında İngiliz ve Fransız kralları, Antakya'ya gitmek için yola çıkmışlardır. Kutsal Roma İmparatoru Friedrich Barbarosa'nın aksine, iki kral deniz yolunu kullanmışlar ve Ceneviz filoları tarafında bölgeye getirilmişlerdir. Ancak İngiliz Kralı I. Richard, Kıbrıs adasına çıkarma yapmış ve İsaakios Komnenos kontrolündeki adayı işgal etmiştir (Demirkent, 1997, s. 142-145; Nomiko, 1997, s. 52; Holt, 2007, s. 95). 1090 yılında bir araya gelen Haçlı grupları, Âkka Kalesi'ne doğru ilerlemişler ve 1091 baharında kaleyi düşürmüşlerdir. Âkka Kalesi'nin alınması ve oranın Kudüs Haçlı Krallığı'nın başkenti yapılması sonrası Fransa Kralı II. Philippe, "Haçlı Yemini"ni yerine getirdiği bildirerek kuvvetleri ile bölgeden ayrılarak Avrupa'ya geri dönmüştür (Demirkent, 1997, s. 156; Nomiko, 1997, s. 52; Holt, 2007, s. 95). Bu durum, bölgedeki en büyük Haçlı lideri konumuna İngiliz Kralı I. Richard'ı getirmesi sonucunu doğurmuştur. İngiliz kralı ve Eyyubi hükümdarı Selahaddin Eyyubi, önce 7 Eylül 1191 Arsuf Muharebesi, 1192 yazı Yafa kuşatma ve savaşında karşı karşıya gelmişlerdir. Bu iki rakip arasında I. Richard askerî açıdan başarılı olsa da diplomasi, siyaset ve insanı değerler açısından Selahaddin Eyyubi çok daha başarılıdır. Avrupa'daki siyasi ve ekonomik konjonktürler ve İngiliz tahtındaki tehditler sebebiyle I. Richard, 2 Eylül 1192 yılında Selahaddin Eyyubi ile Ramla Antlaşması'nı imzalamıştır. 5 yıllık saldırmazlık anlaşması ile Üçüncü Haçlı Seferi sona ermiş ve 9 Ekim 1192 yılında I. Richard, Âkka limanından deniz yolu ile Filistin'den ayrılmıştır (Demirkent, 1997, s. 157-162; Nomiko, 1997, s. 52; Maalouf, 1997, s. 273-279; Holt, 2007, s. 95-96).

Haçlı Seferleri, Bizans ve Avrupalılar arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiş ve Avrupa'da Bizans karşıtı bir kamuoyunun oluşmasına yol açmıştır. Bu anlaşmazlıklar, Bizans'a karşı bir Haçlı Seferi'nin hazırlanmasının öncüsü olmuşlardır (Nicol, 2016, s. 10). 1198'de Papa III. Innocentius'un seçilmesiyle yeni bir Haçlı Seferi için hazırlıklar başlatılmıştır (Clari, 1994, s. 1). Bu seferin Mısır'a yönelik yapılması kararlaştırılmış ve Mısır'a ulaşmak için donanma gerekmektedir. Bu noktada Haçlılar, Venedik ile görüşmeler başlatmışlardır. 1201 yılında tarihçi Geoffroi de Villehardouin'in de dâhil olduğu bir heyet Venedik'e gönderilmiştir (Villehardouin ve Valenciennes, 2006, s. 6). Venedik Dükü Enrico Dandolo, Haçlılarla anlaşmış ve bir filoyu bir yıl boyunca emrinde tutacaklarını, sefere kendi askerleri ile katılacaklarını ve elde edilecek ganimetlerin yarısını talep ettiklerini ifade etmiştir. Enrico Dandolo, seferdeki yetkileriyle rotanın şekillendirilmesinde etkili olmuş ve kendi planlarına göre hareket edilmesini sağlamıştır (Villehardouin ve Valenciennes, 2006, s. 8). Sefer başladıktan sonra ise Konstantinopolis tahtından indirilmiş eski imparator İsaakios'un oğlu Aleksios, Enrico Dandolo ve Haçlı liderlerine tahta çıkmasında yardımcı olmaları karşılığında borçlarını ödeme ve destek vermeyi teklif etmiştir (Clari, 1994, s. 9-12). Teklifi kabul eden Haçlılar ve Venedikliler Konstantinopolis'e gitmiş, Galata'da karaya çıkarak Haliç'i kapayan zincirleri kırmış ve şehre girmişlerdir (Clari, 1994, s. 13-16). Karadan ve denizden süren savaşlarda Bizans ordusu Haçlı ordusu karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. Başarısızlıkla sonuçlanacağını anlayan III. Aleksios, şehri terk etmek zorunda kalmıştır (Villehardouin ve Valenciennes, 2006, s. 51-53). Bu dönemde yaşanan olaylar sonucunda, Bizanslılar eski imparator II. İsaakios'u hapisten çıkararak, oğlu Aleksios ile imparator ilan etmişlerdir. Ancak Aleksios, Haçlıların yaptığı yağma ve taşkınlıklara göz yummuş, halkın tepkisine neden olmuş ve sonrasında tahtından indirilmiştir (Clari, 1994, s. 21-22; Khoniates, 2013, s. 121-122). Dukas Murzuphlos V. Aleksios unvanıyla imparator ilan edilmiştir (Khoniates, 2013, s. 133-135). Bu süreçten sonra Haçlılar, Konstantinopolis'te bir Latin İmparatorluğu kurma fikrini daha çekici bulmaya başlamışlardır (Clari, 1994, s. 32). 12 Nisan 1204'te Haçlılar tekrar saldırıya geçmiş ve şehri ele geçirmişlerdir. Haçlıların saldırılarına direnemeyeceğini anlayan İmparator Murzuphlosda Porta Aurea (Yaldızlı Kapı) yoluyla

şehri terk etmiştir (Clari, 1994, s. 38). V. Aleksios 'un kaçmasıyla İmparatorsuz kalan şehir, 12 Nisan 1204'te Haçlılar tarafından ele geçirilmiştir (Khoniates, 2013, s. 166). Şehri ele geçiren Haçlılar burada Lâtin İmparatorluğu kurmuş, ilk Latin imparatoru Baudouin de Flandre olmuştur (Khoniates, age, s. 176). İstanbul'dan kaçan Bizanslılar ise Epirus ve İznik bölgelerinde Bizans'ın uzantısı olan iki devlet kurmuşlardır. Bu devletler ve Bulgar Çarlığı ile yaşanan çatışmalar sonucu Lâtin İmparatorluğu zayıflamıştır. Sonunda 25 Temmuz 1261'de İznik Bizans Devleti tarafından Lâtin İmparatorluğu sona erdirilmiştir (Demirkent, 1997, s. 180).

Dördüncü Haçlı Seferi'nden sonra Avrupa'da, bazı kesimlerde Haçlı ruhu hâlâ devam etmektedir. Papa III. Innocentus, yeni bir Haçlı Seferi için büyük çaba sarf etmiş ve 1215'te Roma'da Lateran Konsili'nde sefere katılacak Haçlılara imtiyazlar ve günahlarının affı vaatlerinde bulunmuştur. 1216'da III. Innocentus'un ölümünden sonra Papa seçilen III. Honorius da selefi gibi Haçlı çağrısı için çaba göstermiştir (Demirkent, 1994, s. 185; Nomiko, 1997, s. 59; Holt, 2007, s. 98). 1217 yazının sonunda, Beşinci Haçlı Seferi'nin ilk grubu Macar Kralı Andreas, Avusturya Dükü Leopold'un birlikleri ve Kıbrıs Kralı Hugue liderliğinde Akka'da toplanmışlardır. Alman İmparatoru II. Friedrich, bazı iç meseleleri çözmek için Papadan yolculuğunu erteletmiş ve Akka'daki toplantıya katılmamıştır. 1218 ilkbaharında ise çoğunluğunu Alman askerlerinin oluşturduğu bir Frizon donanması Akka'ya gelene kadar önemli bir gelişme yaşanmamıştır. Haçlılar, Müslümanları Nil deltasından çıkarabilirlerse Süveyş ve Akka üzerinden onları kuşatabilir ve bu şekilde Kudüs'ü ele geçirebilirler fikrini benimsemişlerdir. 24 Ağustos 1218'de Haçlılar Dimyat önündeki nehir üzerindeki kuleyi ele geçirmişlerdir. Papa tarafından organize edilen ve çoğunluğunu Fransızların oluşturduğu Kardinal Pelagius'un liderliğindeki Haçlı ordusu Eylül ayında Dimyat'a gelmişlerdir (Demirkent, 1994, s. 189-192; Maalouf, 1997, s. 290-292; Holt, 2007, s. 98). Ancak Haçlılar, Dimyat'ta bir yıldan fazla bir süre herhangi bir faaliyette bulunmamışlardır. Müslümanlar su bentlerini açarak Haçlıların geçeceği araziye su altında bırakmış ve yoğun bir askeri saldırı başlatmışlardır. Ağustos ayında Pelagius, barış teklifinde bulunmuş ve el-Melikü'l-Kâmil'in şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Haçlılar, Dimyat'ı terk etmeyi ve imparatorun da onaylayacağı sekiz yıllık bir barış dönemini kabul etmişlerdir. 8 Eylül 1221'de Haçlı ordusu Mısır'dan ayrılınca el-Melikü'l-Kâmil Dimyat'ı geri almış ve Beşinci Haçlı Seferi sona ermiştir. Bu sefer, Haçlıların stratejik hedeflerine ulaşamadığı bir sonuçla sonuçlanmıştır (Demirkent, 1997, s. 192-194; Maalouf, 1997, s. 291-292; Holt, 2007, s. 99).

Beşinci Haçlı Seferi'nin başarısızlığı, İmparator II. Friedrich'e büyük bir sorumluluk yüklemiştir. Friedrich, 1225'te Jean de Brienne'nin kızı olan ve "Kudüs Kraliçesi" unvanını taşıyan Yolande (Yolande) ile evlendikten sonra Haçlı devletinin kralı sıfatıyla sefere katılmak zorunda kalmış; ancak, bu sefere katılan ordunun büyük bir kısmı 1227 yazının sonunda İtalya'dan denize açılmış, fakat Friedrich hastalığı nedeniyle geride kalmıştır. Bu süreçte, Mısır Sultanı el-Melikü'l-Kâmil'in anlaşma teklifini değerlendiren Friedrich, elçilerini kabul etmiştir. Papa IX. Gregorius, Friedrich'in hastalık mazeretini kabul etmeyerek onu aforoz etmiştir. Bu durum, Friedrich'in Haçlı seferine aforozlu olarak katılmasına yol açmıştır (Demirkent, 1997, s. 195-198; Nomiko, 1997, s. 61; Maalouf, 1997, s. 294; Holt, 2007, s. 100). Friedrich, 1228 Haziran'ında aforozlu bir Haçlı olarak yola çıkmıştır. Ayrıca, kral sıfatını da karısının ölümü nedeniyle kaybetmiş ve sadece oğlu küçük kral Konrad'ın vasilliğini yapmaktadır. Friedrich, 21 Temmuz'da Kıbrıs'a ulaşmış ve Beyrut hâkimi Jean d'İbelin ile görüşmüştür. İmparator, Doğu'daki hâkimiyetinin kendisine ait olduğunu düşünmektedir. Akka'ya varınca daha fazla muhalefetle karşılaşmıştır. Friedrich, sadece Alman şövalye tarikatıyla beraberinde getirdiği küçük bir Haçlı ordusunun desteğine sahiptir. Ek olarak, Friedrich Doğu'daki tüm Haçlıların bile katılsa Müslümanlara karşı güçlü bir ordu oluşturamayacağını

farkındadır. Bu nedenle diplomasi yoluyla çözüm arayışına girmiştir (Demirkent, 1997, s. 198-200; Nomiko, 1997, s. 61-62; Maalouf, 1997, s. 295; Holt, 2007, s. 101). Bu çerçevede Sultan el-Melikü'l-Kâmil ile Kudüs'ün teslimi hususunda görüşmeler yapılmış ve 1229'da Yafa Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma ile Kudüs, Beytülâhm (Bethlehem), Nasıra (Nazareth) şehirleri, Montfort ve Toron kaleleri de dahil Celile bölgesi ve Sayda etrafındaki Müslümanların elinde bulunan arazi Haçlılara bırakılmıştır. Kudüs'teki Kubbetü's-sahra ve Mescid-i Aksa ile Harem-i şerif Müslümanların elinde kalmış ve Müslümanlar şehre girip serbestçe ibadet edebilme hakkına sahip olmuşlardır (Demirkent, 1997, s. 201; Nomiko, 1997, s. 62-63; Maalouf, 1997, s. 296-297; Holt, 2007, s. 101). Friedrich, Kudüs'ün surlarını yeniden inşa ettirebilecek ancak bu taviz sadece onun şahsına bırakılmıştır. Bu anlaşma, tarihsel olarak benzersiz bir durum olup, Haçlılar savaşmadan Kudüs bölgesini yeniden ele geçirmişlerdir. Friedrich, Kudüs'e girdiğinde aforozlu olduğu için kilise faaliyetleri ve ayinlerine yasak getirilmiştir. Kutsal Mezar Kilisesi'ndeki taç giyme törenine din adamları katılmamış ve Friedrich, kendi elleriyle taç giymek zorunda kalmıştır. Kısa bir süre sonra Kudüs'ten ayrılan Friedrich, Akka'ya ve ardından Avrupa'ya dönmüştür.

1245 yılında Papa IV. Innocentius, Avrupa'da Kilise içinde yaşanan büyük sorunlar ve İtalya'da İmparator II. Friedrich ile artan gerilimi ele almak üzere Lyon'da bir konsil toplamıştır. Bu dönemde Doğu'dan acil yardım çağrıları gelmiştir. Papa, Fransa Kralı IX. Saint Louis'nin yeni bir Haçlı seferinin liderliğini üstleneceğini açıklamayı üzerine ona destek vermiştir (Demirkent, 1997, s. 211; Nomiko, 1997, s. 65; Maalouf, 1997, s. 305; Holt, 2007, s. 104). Kral Louis'nin Haçlı seferi hazırlıkları üç yıl sürmüştür ve bu süre zarfında İngiltere ile barış sağlanmış, ayrıca İmparator Friedrich'in onayı alınmıştır. Kral Louis, eşi, kardeşleri ve pek çok Fransız asili ve şövalyesiyle birlikte küçük bir İngiliz birliğiyle birlikte 1248 Ağustos'unda yola çıkmıştır. Cenova filosu Haçlı ordusunu taşıyarak 17 Eylül'de Kıbrıs'a ulaşmıştır (Demirkent, 1997, s. 211; Nomiko, 1997, s. 65; Maalouf, 1997, s. 305; Holt, 2007, s. 104). Akkâ Krallığı'nın baronları, Templier ve Hospitalier şövalyeler adaya gelmiş ve yapılan görüşmeler sonucunda seferin Mısır'a yönlendirilmesi kararı alınmıştır. Haçlı ordusu 1249 Mayıs'ında Kıbrıs'tan denize açılmış ve boşaltılmış olan Dimyat şehrini ele geçirmiştir. Kral Louis'nin kardeşi Alphonse de Poitou, Fransa'dan takviye birlikleriyle gelerek Kral Louis'nin durumunu güçlendirmiştir. Bu süreçte Sultan el-Melikü's-Sâlih Eyyüb'un ölümü, Kâhire'de karışıklıklara yol açmıştır. Haçlılar Kâhire üzerine yürümeye karar vermişler, ancak Sultan el-Melikü'l-Muazzam Turanşâh'ın ordusu 1 Şubat 1250'de Mansûre ordugâhına gelerek Dimyat'a yiyecek taşıyan Haçlı gemilerini ele geçirmiştir. Açlık ve hastalık gibi zorluklarla karşılaşan Haçlılar, Dimyat'a geri çekilme kararı almışlardır. Kral Louis, 6 Mayıs 1250'de Dimyat'ı diplomatik yollarla teslim etmiş ve Akkâ'ya geri dönmüştür. Kral Louis, dört yıl boyunca Akkâ'da kaldıktan sonra Fransa'ya dönmüştür (Demirkent, 1997, s. 212-216; Nomiko, 1997, s. 65-66; Maalouf, 1997, s. 306-311; Holt, 2007, s. 105-106).

Fransa Kralı IX. Louis, 1267 yılında yeni bir Haçlı seferinin hazırlıklarına başlamış ve üç yıl sonra yola çıkacak duruma gelmiştir (Demirkent, 1994, s. 235). Ancak Hohenstaufen hanedanına karşı Papa tarafından desteklenerek Sicilya ve Güney İtalya hâkimiyetini eline geçirmiş bulunan Fransa kralının kardeşi Charles d'Anjou, onun bu teşebbüsünü kendi çıkarı doğrultusunda kullanarak seferin Doğu'ya değil Tunus üzerine yapılmasını sağlamıştır. Kral Louis, 18 Temmuz 1270'te büyük bir orduyla Afrika'da Kartaca önünde karaya çıkmıştır (Demirkent, 1997, s. 236-238). Hıristiyanlara karşı hoşgörülü davranan Hafsî Hükümdarı I. Ebû Abdullah Muhammed el-Müntasır'ın Hıristiyanlığı kolayca kabul edeceği hususunda kardeşi Charles'ın yönlendirmeleri neticesinde Louis, Haçlı Seferleri için stratejik bakımdan büyük önem taşıyan Tunus'a hâkim olma düşüncesini faaliyete koymaya karar vermiştir. Ebû Abdullah ise Haçlıların

gelişinden önce başşehrini iyice tahkim edip savunmaya hazırlanmış, fakat savaşmasına lüzum kalmamıştır. Haçlı ordugâhında birdenbire salgın hastalıklar başlamış, binlerce asker ve şövalye, bu arada Kral Louis, oğlu Jean Tristan ve pek çok asilzade etkilemişler ve ölmüşlerdir. Charles d'Anjou Sicilya filosuyla gelerek geriye kalanları toplamış ve İtalya'ya götürmüştür (Demirkent, 1997, s. 238).

Haçlı Seferleri, 11. yüzyılın sonlarından 13. yüzyılın ortalarına kadar süren dini askeri hareketler dizisidir. Bu seferler, Avrupa Hristiyanları tarafından düzenlenmiş ve Kutsal Topraklar olarak bilinen bölgeyi geri alma amacıyla başlatılmıştır. Haçlı Seferlerinin genel sonuçları çeşitlilik gösterse de bu dönem tarih boyunca önemli etkileri olan bazı sonuçlar doğurmuştur. Haçlı Seferlerinin en belirgin sonuçlarından biri, Doğu ve Batı dünyaları arasında kültürel ve ticari etkileşimin artmasıdır. Avrupalı Haçlılar, Bizans İmparatorluğu ile temas kurmuş ve bu temaslar sonucunda farklı kültürel, bilimsel ve felsefi bilgilerin Batı'ya yayılmasına yol açmıştır. Bu etkileşimler, Orta çağ Avrupa'sında Rönesans'ın temellerini atmış ve bilgi ve düşünce alanlarında canlanmayı tetiklemiştir. Ayrıca, Haçlı Seferleri boyunca Orta Doğu ve Avrupa arasında ticaretin artmasıyla yeni ticaret yolları oluşmuş ve Avrupalı tüccarlar, Doğu'dan getirdikleri malları Avrupa'ya taşıyarak ticaretin canlanmasını sağlamıştır. Haçlı Seferlerinin politik sonuçları da önemli bir etkiye sahiptir. Bu seferler, Avrupa'da güçlenen feodal yapıların zayıflamasına yol açmış ve merkezi otoritelerin gücünü artırmıştır. Haçlı Seferlerinde yer alan soylular, topraklarını satmak veya kiralamak suretiyle seferlere katılma imkânı bulmuş ve bu da yerel aristokrasi üzerinde değişimlere sebep olmuştur. Ayrıca, Haçlı Seferleri, Papalık otoritesinin güçlenmesine katkıda bulunmuş ve Papa'nın politik etki alanını artırmıştır. Ancak Haçlı Seferleri sırasında elde edilen toprakların sürdürülebilirliği ve sonuçların uzun vadeli etkisi tartışmalıdır. Haçlı devletleri, zamanla kaynak sıkıntısı ve yerel direnişlerle karşı karşıya kalmış ve birkaç yüzyıl içinde çöküşe geçmiştir.

2. Katolik Endüljans Teolojisi

Hristiyanlık inancında, dinden uzaklaşmış ve kutsal öğretilere zıt davranışlarda bulunan kişilere günahını itiraf etme ve bağışlanma hakkı tanınmıştır. Hristiyanlığın günahkârlardan aklanmaya ilişkin bu sürecinin yerine getirmesi için "Tanrı" ile "günahkâr insan" arasında, bağışlanma işine aracılık etmesi gereken ruhban sınıf konumlanmaktadır. Günahlarından dolayı pişmanlık duyup bu durumu bir rahibe itiraf eden günahkâr, ancak bu rahibin nezaretinde günahlarından kurtulabilir.¹

Endüljanslara konu olan Hristiyan bağışlanma süreci üç aşamadan oluşmaktadır. Tövbekarlık olarak da adlandırılan bu durum, günahtan duyulan pişmanlık, günahın bir rahibe itiraf edilmesi ve bu bağışlanan günahın dünyevi karşılığının, tazminat ya da kefaretinin yerine getirilmesidir. Katolik itiraflarında tövbekarlık eylemleri, yürekte pişmanlık, dilde itiraf, davranışta alçak gönüllülük ve verimli bir kefaret olarak bir bütünlük içinde sıralanmaktadır (Katolik vd., 2000, s. 353). Bağışlanan günahın dünyevi karşılığı olan "alçak gönüllülük" ve "verimli bir kefaret" bölümüne ilişkin olan "endüljans" kelimesi, Latince anlamı ile "iyiliğe eğilme" (indulgere) veya "bağışlanma" (indulgentia) anlamlarına gelir (Harman, 1995, s. 209). Teolojik anlamı ise, Tanrı tarafından bağışlanan günahların manevi cezası ödenmiş olmasına rağmen, bu günahların geriye kalan dünyevi cezalarının kilisenin manevi hazinesi aracılığıyla ve

¹ Tanrı ile günahkâr kulu arasındaki bağışlanma eyleminde böylesi bir düzeneğin bulunuyor olması, Hristiyanlığın sömürü sisteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle, reformasyonun en temel başlatıcı etkenlerinden olan endüljans uygulamaları ile Hristiyan bağışlanmasının iç içe bir ilişkisi bulunmaktadır.

kilise hukukuna göre bağışlanmasını ifade eden bir uygulamadır (Boudinhon, 1912, s. 253). Günah çıkartmada alınan kutsama günahları siler, fakat günahın yol açtığı tüm bozulmalara çare olmaz. Bu nedenle günahkarın, kefareti ödemesi için dünyevi bir ceza çekmesi gerekmektedir. Rahip cezanın cinsine göre günahkâr kişiye bir bağış, bir hayır işi, insanlara yardım, bazı şeylerden isteyerek vazgeçme ve özveride bulunma gibi yükümlülükler yüklemektedir (Katolik vd., 2000, s. 355). Günahının manevi cezası bağışlanmış olan günahkâr Hristiyan'ın bu tür yükümlülükleri yerine getirmesiyle günahının dünyevi cezasından da kurtulduğuna inanılmıştır.

Endüljans doktrini ve uygulaması, tövbe ve itiraf sırrıyla sıkı sıkıya bağlantılı olarak Katolik konfesyon metinleri tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: *"İşlenen günahlardan dolayı günahlar silinse de dünyada çekilecek cezanın kısmen ya da tamamen bağışlanması gerekmektedir. İmanlı kişi bu bağışlanmayı, belirli koşulları yerine getirerek kilisenin aracılığıyla elde eder. Kilise, kurtuluşun dağıtıcı yetkisiyle Mesih'in ve azizlerin kefaret hazinesini kullanır ve dağıtır"* (Katolik vd., 2000, s. 358). Günah işleyerek kilise cemaatinden ve ayinlerden maddi veya manevi olarak uzaklaşmış olan bir kişinin tekrar bağışlanıp eski durumuna gelebilmesi için, tövbekarlık sürecini ifade eden günah itirafı sakramentinin uygulanması gereklidir. Kişi, kutsal ayinlere tekrar katılmak istediğinde ve liyakatsizliğini kabul ettiğinde bu süreci yaşar. Bağışlanan günahın dünyevi cezasına karşılık, belirli bir ceza veya kefaret ödeme yükümlülüğü getirilir ve kişinin huzura kavuşması sağlanır. Kısacası, Endüljans günahların dünyevi cezalarına karşılık ödenen bir ayrıcalık olarak ifade edilebilir (Boudinhon, 1992, s. 252-254). Kanonik teoriye göre ise endüljans, kilise tarafından işlenen günahın cezasını tamamen ortadan kaldırma veya hafifletme yetkisidir. Kilise, bu yetkiyi, Mesih, Bakire Meryem ve azizlerden elde edilen sınırsız güce ve inanca dayandırmaktadır. (Reardon, 1981, s. 63) Bu şekilde, Katolik Kilisesi geniş bir yetkiye sahiptir. Kilise, bu gücü orta çağ boyunca sadece dini amaçlar için değil, aynı zamanda iktisadi, siyasi ve stratejik konularda da etkili bir şekilde kullanmıştır.

Endüljanslar, dünyevi cezanın tümünü veya bir kısmını bağışlama temeline dayanarak iki çeşide ayrılır: "Umumi endüljans" ve "Kısmi endüljans". Umumi endüljans, günahların yol açtığı dünyevi cezaların tamamen bağışlanması anlamına gelir (O'Brien, 1959, s. 242). Kısmi endüljans ise, günahların yol açtığı dünyevi cezaların bir bölümünün bağışlanması anlamına gelir. Kısmi endüljans için günah itirafı yapılırken dua okumak yeterli iken; umumi endüljans durumunda, komünyon ayinine katılmak veya Papa'nın belirlediği bir koşulu yerine getirmek gerekmektedir. Bu sayede, günlerle veya hatta yıllarla ifade edilen süreler içinde işlenmiş olan günahların dünyevi cezalarının tamamı veya bir kısmı affedilir (O'Brien, 1959, s. 243). Umumi ve kısmi endüljans ayrımına dayanan geleneksel ritüel, 11. yüzyılın sonlarına kadar genel olarak korunabilmiştir. Ancak Papa II. Urbanus'un 1095 Clermont Konsili'nde aldığı bir kararla bu ritüel yeni bir boyut kazanmıştır. Bu karar, Haçlı ordusuna katılan herkesin umumi endüljansa sahip olacağını ilan ederek resmileştirmiştir. Clermont Konsili'nde alınan karar şu şekildedir: *"Her kim, şöhrret ve zenginlik amacı gütmeksizin, Kudüs'teki Tanrı Kilisesi'nin kurtuluşu için yola çıkarsa, katıldığı bu sefer, onun için bütün günahlarının kefareti olacaktır"* (Boudinhon, 1912, s. 253).

Orta çağ boyunca uygulanan bu düzenleme daha sonra genişletilerek, sadece Haçlı Seferleri'ne katılanları değil, Faslılara, Albingenslere² ve Türklere karşı düzenlenen haçlı seferlerini bağışları ile destekleyen Hristiyanları da kapsayacak şekilde genişledi (Boudinhon, 1912, s. 253). Papa II. Urbanus'un Haçlı seferlerine katılanlar için

² Albigensler: 12. Ve 13. Yüzyılda Güney Fransa'da yaygın olan ve Maniheizm'in özelliklerini çağrıştıran gnostik yapısıyla dikkatleri çeken bir Hristiyan heretik ekol. Bkz. Gündüz, 1998, s. 24.

oluşturduğu umumi endüljansın benzeri, Papa VIII. Bonifatius tarafından farklı bir nedenle uygulandı. Bonifatius, 1300. Yıl "Jubilee"si³ sebebiyle, Roma'daki havari mezarlarını on beş günlük kutsal bir dönemde ziyaret eden herkesin umumi endüljansa sahip olacağını ilan etti (Boudinhon, 1912, s. 253). Endüljansla ilgili en tartışmalı değişiklik 15. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıktı. Papa IV. Sixtus tarafından yapılan doktrinel düzenleme ile endüljans menfaatleri ölmüş insanlar için de etkin bir şekilde kullanılmaya başlandı. Sixtus, 1476 yılında arafta azap çeken ruhların da bağışlanabileceklerini ilan etti. Bu kararlar endüljans, araftaki ruhların da bağışlanmasını sağlayan bir özelliğe sahip oldu. Bağışlanma ritüeli, bir kişinin Roma'daki Platus Merdivenleri'ni diz üstü çıkararak her basamağı öperek ve "Göksel Babamız" duasını okuyarak tırmanması süreciyle tamamlanır ve bu şekilde bir kişinin araftan kurtarıldığı düşünülür (Sormunen, 1984, s. 20).

Sonraki dönemlerde, endüljanslar kilise veya rahiplik teşkilatına maddi kazanç sağlayan iktisadi gelir kaynaklarından biri haline gelmiştir. Rönesans'ın estetik ve sanat akımından etkilenen ve imparatorluk sarayına özenen Papa II. Julius, 1506 yılında St. Peter Kilisesi'nin inşasına başlamıştır. Papa X. Leo ise gerekli olan mali desteği sağlamak amacıyla tekrar endüljans uygulamasına başvurmuştur. Bunun yanı sıra, Papalık sarayının görkemli ve savurgan yaşamı, şöenler, içki ve rüşvet temini için yine endüljanslardan faydalanılmıştır. Ayrıca Papa, politik alanda da etkili olmak için parasal güce ihtiyaç duymaktadır. Bunların yanı sıra Papa'nın kişisel mali sorunları da bulunmaktadır. Kendi avlanma merakı için yaptırdığı saray ve çevresindeki geniş topraklar, papayı sürekli olarak borçlanmaya itmektedir (Sormunen, 1984, s. 40-41). Papalığın içinde bulunduğu bu mali sıkıntıdan kurtulması ve papalık hazinesini artırması için en uygun yolun endüljanslar olduğu düşünülmüştür.

Endüljansların papalığın maddi bir kazanç kaynağına dönüştürülmesi için, günah bağışlama uygulamasında doktrinel değişiklikler yapılması gerekmektedir. Yeni endüljans uygulamasında dinsel eylemler tamamen maddi karşılıklara dönüştürülmüştür. Bu şekilde, günahı bağışlanan kişinin, dünyevi karşılığı olarak kiliseye para ödemesi gerektiği belirlenmiştir. Böylece endüljans belgelerine ulaşmak için yalnızca bağışlanma itirafının yanı sıra maddi bir ödeme yapma ve kiliseye ya da rahiplik teşkilatına para verme şartı getirilmiştir. Bu da umumi ve kısmi endüljans ayrıcalıklarının belirten belgelerin önceden hazırlanarak, durumlarına göre belirlenen ücretlerle halka sunulmasını sağlamıştır (Daniel-Rops, 1963, s. 278).

Günahların dünyevi cezalarının para karşılığında bağışlanması uygulaması, bağışlanmak istenen suçlara göre bir fiyat düzenlemesinin yapılmasını gerektirmiştir. Bu nedenle Papa Leo, işlenen günah ve suçlara göre para karşılığında bağışlama içeren otuz beş maddelik bir liste hazırlamıştır. Bu liste "*Taxa Camerae*" adını taşımaktadır ve bağışlama bedelleri ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Bazı örnekler aşağıda sıralanmıştır:

"Bir rahibin bir rahibeyle ya da kendi kuzenleriyle, yeğenleriyle veya kızlarıyla, yani herhangi bir kadınla cinsel günah işlemesi karşılığında 67 pound 12 şilin vermek suretiyle bağışlanması sağlanacaktır.

Bir rahip, zina günahının yanı sıra doğaya ya da hayvanlara karşı işlediği günahlarının bağışlanmasını da istiyorsa 219 pound 15 şilin ödemelidir.

Bir bakireyi iffal eden rahibin 2 pound 8 şilin ödemek suretiyle günahından kurtulması mümkündür.

³ Hıristiyanlıkta Kutsal Yıl; Papa'nın Roma'yı ziyarete gelen herkese genel endüljans sunması. Jubilee yılı kavramı, 1300'de Papa VIII. Boniface tarafından tesis edildi. Boniface, her yüzyılda bir Jubilee yılının geldiğini düşünmüştü. Ancak, sonraları bu süre 25 yıla kadar düştü. En son kutsal yıl 1975'te kutlandı. Jubilee yılında St. Peter'deki Kutsal Kapı açılır ve buradan girenlere gene endüljans sunulur. Bkz. Gündüz, 1998, s. 205.

Manastırda ya da dışarıda bir ya da birkaç erkekle cinsel ilişkiye giren bir rahibenin bağışlanması için 131 pound 15 şilin gerekmektedir.

Bütün davalardan kurtulmak ve yasak ilişkilerini rahatça sürdürmek isteyen zinakar bir kadın, bu isteğinin gerçekleşmesi için papaya 87 pound 3 şilin ödeyecektir.

Tecavüz, soygun ve kundakçılık suçlarının bedeli 131 pound 7 şilindir.

Ruhban sınıfı dışındakilere karşı işlenen cinayet suçu 15 pound 3 şilin karşılığında ortadan kalkmaktadır.

Bu katil aynı gün birden fazla insanı öldürmüş olsa da bir kişiyi öldürmüş gibi bedel öder.

Karısına kötü davranan koca kiliseye 3 pound 4 şilin, karısını öldürmüşse 17 pound 15 şilin, eğer karısını başka birisi ile evlenmek üzere öldürmüşse fazladan 32 pound 9 şilin ödeyerek suçundan kurtulur. Bu sırada kocaya yardım edenlerin her biri 2 pound vermelidirler.

Çocuğunu boğarak öldüren baba 17 pound 15 şilin ödemelidir. Bu miktar bir yabancıyı öldürmenin cezasından 2 pound fazladır. Rahmindeki çocuğunu düşürerek öldüren annenin ve suça ortak olan babanın her ikisinin de 17 pound 15 şilin ödemesi gerekmektedir.

Kardeş, kız kardeş, anne ya da babasını öldüren 17 pound 5 şilin ödemelidir.

Kilise hiyerarşisinin yüksek kademelerindeki piskopos veya baş keşiş öldüren 131 pound 6 şilin ödeyerek günahından kurtulur. Farklı zamanlarda birçok rahibi öldüren bir kimseden, ilk cinayeti için 137 pound 6 şilin geri kalanları için bunun yarısını ödemesi gerekir. Dinsel sapkınlar fikirlerinden dönmüş olsalar da 269 pound ödemeleri gerekmektedir. Yakılmış, asılmış ya da herhangi bir şekilde idam edilmiş bir sapkının oğlunun itibarı 218 pound 16 şilin ödeme yapmadığı sürece iade edilmez" (Olgun, 2005, s. 333-334)

Papa X. Leo, St. Peter Kilisesi için ilan ettiği bu tarifeden günah bağışlanması uygulamasının yapılması için Avrupa'nın pek çok ülkesine endüljans yetkililerini göndermiştir.

3. Finans Kaynağı Olarak Endüljans

Genel olarak kabul edilen en eski Papalık endüljanslarından ilki, II. Urban tarafından 1091 yılında verilmiştir (Lea, 1896, s. 136-143; Paulus, 1923a, s. 132-153; Remy, 1926, s. 11). Gelecek iki yüzyıl boyunca endüljanslar yaygınlaşmaya başlamış daha sonra Orta Çağ boyunca çoğalmışlardır. Bu endüljanslar, belirli bir kiliseyi belirli bir süre zarfında, bir yıl veya kırk gün gibi, kesin kefaretin ziyaret eden "gerçek töbekârları ve itiraf edenleri" kapsamaktadırlar. Ziyaret edilen kiliseye "yardım ellerinin uzatılması" isteğine bağlı olmasına rağmen belli durumlarda yeni endüljanslar zorunlu hale gelebilmektedirler (Brom, 2010, s. 1541). Endüljans, dini bir topluluğun veya Hristiyanlık dünyasının belirli bir bölümünün, belirli şartlar altında kilise tarafından verilen bir tür af veya bağışın bir kısmını elde etmek için sadaka veya bağış toplamak amacıyla vekillerin gönderilmesini sağlamış olan bir tür dini uygulamadır (Remy, 1926, s. 24-26). Açık amacı, finansal olarak olduğu kadar yerel kiliselerin, hastanelerin, manastırların ve benzer kurumların inşası, onarımı veya sürdürülmesi gibi dini ve hayır işleri için yardım sağlamaktır. Endüljanslar, dini yapıların ve toplulukların bakımı ve genel olarak dini hizmetlerin desteklenmesi içinde kullanılmışlardır.

Endüljansların ticarileştirilmesi ve yayılması, özellikle Orta Çağ'da haçlı seferleriyle ilişkilendirilmiştir. İlk haçlı seferi endüljansı, II. Urban'ın ilk haçlı seferi için silahlanma çağrısı yaptığı Clermont Konseyi'nde 1095 yılında karara bağlanmıştır. Kilise yetkililerinin çıkardığı ikinci kanun "sadece paranın veya onurun kazanılması için fedakârlık göstermeyenler, Kudüs'te Tanrı'nın kilisesini özgürleştirmek için gitmişlerdir ve bu yolculuk tüm kefaretlerinin bedeli olabilir" şartını öne sürmektedir (Mansi, 1759-1798, s. 816). Haçlı

seferlerinde yer alanlara ve haçlı seferlerine katkı sağlayanlara verilen bu endüljanslar on ikinci yüzyıl boyunca devam etmişlerdir. Ayrıca 1125 yılında, Santiago de Compostella’da bir Papalık elçisi tarafından, rahipler meclisinde düzenlenen yeni mutlak af teklifi de verilmiştir: Buna göre Müslümanlara karşı savaşanlara ve kendisine bir yardımcı göndermesi gereken “gerçek tövbe-kârlar ve itiraf edenler”dir (Paulus, 1923a, s. 198). 1145 veya 1146 yıllarında, III. Eugenius, tapınakçılara yeterli sadaka veren kişilere kefaretinin yedide birini endüljans yoluyla verilmesini teklif etmiştir (Paulus, 1923, s. 163; Gottlob, 2019, s. 183). 1166 yılında, Kutsal Topraklar için yardım amacıyla Papa tarafından yeni bir endüljans ilan edilmiş ve II. Henry’nin yönetimi altındaki topraklardan alınan bir vergiye katkıda bulunanlara da bu endüljans verilmiştir. Bu, o dönemde Hristiyanlığın kutsal topraklar’da kontrolünün teşvik edildiği ve finanse edildiği bir dini uygulama örneğidir. Endüljanslar, Kutsal Topraklar’a seyahat etmek veya bu amaç için finansal destek sağlamak isteyen Hristiyanlar arasında yaygın bir teşvik aracı olarak kullanılmışlardır. Bu vergi, ödeyenin gelirlerinin her bir poundundan ve kişisel mülkünden bir yıla kadar iki peni ve bundan sonraki her dört yıl için bir peni verilmesini düzenler. Henry, Fransız vatandaşlara, papazlık bölgesindeki her kilisede papazın ve kilise cemaatinden birinin anahtarlarına sahip olduğu üç kilidi olan bir sandığın düzenlenmesini emretmiş ve toplanan gelirler burada muhafaza edilmiştir. Her katılımcı, kendisine verilen endüljansın karşılığını ödemek için yemin altında sorumluluğunu hesaplamalı ve bu miktarı belirtilen şekilde bankaya yatırmakla yükümlüydü. Bu uygulama, endüljansın finansal düzenlemesini ve toplandığı paraların güvencesini sağlamak amacıyla kullanılırdı. Katılımcılar, bu yükümlülüğü yerine getirmek suretiyle kilisenin inşa, onarım veya diğer dini işler için kaynak sağlama taahhüdünde bulunmuş olurlardı. Bu yemini titizlikle yerine getiren her kimse, ona talep ettiği kefaretin üçte birinden de kurtulma hakkı tanınmıştır (Lunt, 1926, s. 2-3). Bu kararname için Kral, Baronlar ve Piskoposlar konseyinin onayı almıştır (Gervase, 1909, s. 198).

Haçlı endüljanslarından haçlı seferine katılanların yeminlerini değiştirmesi yoluyla gelirler de elde edilmektedir. 1089 yılında, Kudüs’e hac yapmak için edilen yemin altın ödemesine dönüştürülmüştür (Göller, 1907, s. 182). 1069 yılında haçlı yemini olan Lorraine dükü, onun yerine dört şövalyenin ve bir yaylı tüfeği olan askerinin gönderilmesi karşılığında hastalık nedeniyle bu görevden azat edilmiştir (Paulus, 1923a, s. 208-209). Haçlı seferlerine gitmeyen kişilerin ettikleri yemini değiştirmek için yerlerine başka birilerini göndermesi ilkesi, on ikinci yüzyılın sonlarında hala etkin bir gelenektir (Lea, 1896, s. 155). Bunun yanında, bu gibi yeminlerden, para karşılığı olarak, genellikle kutsal topraklara gitme ve geri dönme maliyetinin sabit olduğu bir miktar karşılığında bırakma pratiğini geliştirmiştir (Lea, 1896, s. 155; Paulus, 1923a, s. 208-211; Gottlob, 2019, s. 174-180). 1200 yılında III. Innocent, bu konudaki uygulamaları bizzat yönlendirmiş ve yönetmiştir. Endüljanslar, özellikle zayıf ve fakir kişilere, yeminlerini ve tövbelerini yerine getirme fırsatı sunarak manevi rahatlama sağlama amacını yansıtır gibi görünmektedir. Endüljanslar, kişilerin günahlarından arınma ve cenneti kazanma yolunda bir tür yardım olarak sunulmuşlardır. Ayrıca, bazı kişilerin servetleri veya zenginlikleri nedeniyle bu tür yeminlere ve kefarete ihtiyaç duymadan doğrudan af elde etmeleri de mümkün olabilmekte idi. Bu, endüljansların hem manevi hem de sosyal bir işlev taşıdığını gösteriyor gibi görünüyor.

1240 yılında IX. Gregor, mesleği asker olanların dışında, Bizans’a yapılan haçlı seferini için ettikleri yeminlerden affedilmek isteyenlere müsaade etmiştir (Paulus, 1923b, s. 32-35; Paris, 2012 s. 6-9, 133). Daha sonra, endüljanslar politika değişiklikleri uğramaya devam etmişlerdir. Her zaman olmasa da yeterli sebepler ortaya çıkması sonucu endüljans çeşitliliği artırmışlardır. Genel eğilim, para karşılığında haçlıların yeminlerinden kurtulmasını kolayca mümkün kılmaktır (Lea, 1896, s. 157-259; Paulus,

1923b, s. 35-39; Paris, 2012, s. 373-374). Yeminin yerine ödeme kabul edildiğinden dolayı, ödeyen kişi sanki Haçlı seferlerine katılmışçasına aynı endüljansı elde etmektedir (Lea, 1896, s. 157). Bu sebeple, Haçlı seferleri için verilen endüljanslar haçlıların yeminlerinin kefaretinde maddi kazançlı ticareti geliştirmeye ve teşvik etmeye yardımcı olmuştur.

Endüljansların yetkilendirilmesi konusu, tarihsel olarak farklı dönemlerde ve yerlerde değişiklik gösterebilir. Endüljanslar genellikle kilisenin yetkilileri tarafından verilir ve bu yetkililer, genellikle piskoposlar veya yerel kilise otoriteleri olurdu. Ancak, Papa da bazı durumlarda özel endüljanslar verebilirdi veya genel bir endüljans uygulamasını onaylayabilirdi. Dolayısıyla, endüljansların yetkilendirilmesi konusunda kesin bir kural veya standart yoktu ve bu uygulama farklı coğrafyalarda ve dönemlerde değişiklik gösterebilirdi. Bu nedenle, endüljansın kim tarafından yetkilendirildiği hakkında belirsizlikler ve farklı yorumlar bulunabilir. Endüljanslar öncelikle kişisel tövbe ve itirafın bir parçası olarak verilen katkılar için düşünülmüş oluna bilinir; ancak zamanla, bu katkılar ve bağışlar, kilisenin inşa, onarım ve diğer dini işlerini finanse etmek için kullanılmak üzere daha genel bir Papalık faydasına dönüşmüşlerdir. Bu, endüljansların evrensel bir uygulama haline gelmesine ve dini hizmetlerin finansmanında önemli bir araç haline gelmesine yol açmıştır. İşte bu nedenle endüljanslar, hem kişisel itiraf ve tövbe hem de kiliseye mali destek sağlama amacı taşıyan bir uygulama olarak görülmelidir (Lunt, 1926, s. 4-6).

1187'de VIII. Gregory, haçlı seferi için "uygun" mali yardımda bulunanlara endüljanslar verdiği görülmektedir. III. Clement, bir sonraki sene piskoposlara, yeterli para yardımı veya haçlı seferlerinin yerine yardım edenlere "şahsiyetlerinin niteliği ve para yardımlarının miktarı" ile orantılı olarak işlenmiş günahlarının bağışlanması için yetkiler vermiştir. On ikinci yüzyılın kapanışıyla, haçlı seferleri için para toplamak amacıyla Papalık kurumunda, endüljans yetki kullanıma geleneği iyice yerleşmiştir (Roger, 1886, s. 91-92; Gottlob, 2019, s. 166-187). Bundan sonra olağan endüljans yöntemi, her bir kilisede amaç için tutulan kilitli bir sandığa para verenlerin "gerçek tövbe-kâr ve itiraf edenlerin" bağış tutarına oranla kısmi bir endüljansın verilmesidir. Bazen endüljans miktarının değerlendirilmesi, piskoposların ve endüljansların yerel yönetimi için görevlendirilen özel görevlilerin takdirine bırakılmıştır. Diğer durumlarda ise imtiyaz kararnamesindeki tutarlar göz önünde bulundurulmuştur (Paulus, 1923b, s. 39-41).

Papalık, XIII. yüzyılda haçlı endüljanslarından da parasal getiri almaya devam etmiştir. 1241 yılında IX. Gregory, Macaristan'daki komisyon üyelerine yetki verdi. Onlara, İmparatora karşı Papalık savaşında, haçlı seferleri sırasında veya hazırlıklarında alınan yeminlerin yerine getirilmesi amacıyla para göndermiştir (Rodenberg, 1883, s. 801). İngiliz kralı III. Henry, haçlı yemini etmesiyle, haçlı endüljanslarından kendi yönetimi altındakilerden para almıştır. O, yemini Manfred'e karşı Papalık yardımı için Sicilya seferi olarak değiştirildikten sonra, endüljansların gelirlerini almaya devam etmiş; ancak bir kısmı ya da hepsini Papa'ya devrederek, daha sonra üstlenilen Sicilya savaşı masraflarının bir kısmını bu gelirler ile karşılamıştır (Rymer, 1873a, s. 319, 332, 346).

XIII. yüzyılda, haçlı endüljanslarının Papalık ihtiyaçları için ödenmesi nadir olarak görülmektedir. XV. yüzyılda, verilen endüljansın teşviki için projenin yapısı ne olursa olsun, haçlı endüljanslarının papalık yöneticilerine maddi gelirlerin bir kısmını veya tamamını papalık hazinesine, oda tüccarlarına veya papalık tahsildarlarına teslim etmeleri için emretmek normal bir prosedür haline gelmiştir (Rymer, 1873b, s. 76). Bu kaynaktan gelen Papalık geliri, doğrudan, endüljansların idaresiyle yükümlü olan asıl komisyonculardan alınan parayla sınırlı tutulmamıştır. Papalık, genellikle haçlı endüljanslarının mali yönetimine müdahale etmiştir. Daha 1200 yılında, paranın İngiltere'den Kutsal Topraklara geçmesi için Tapınak Şövalyelerinin ve Hospitaller

Şövalyelerinin yerine bir Papalık elçisinin geçmesi, paranın bir kısmının Roma'dan daha ileri gitmeyeceğine dair bir şüphe uyandırmıştır. 1228 yılında, genel bir Papalık tahsildarı, papaya olduğu kadar Kutsal Topraklara borçlu olunan borçları toplamak içinde görevlendirilmiştir. Bu daha sonra normal bir uygulama haline gelecektir (Gottlob, 2019, s. 191). Normalde genel tahsildarlar belirli bir endüljansın gelirlerini toplamak için asıl görevli olarak atanmaktadırlar. (Rymer, 1873b, s. 76) Bazen endüljansların toplanması ve işlenmesi özel görevliler veya yetkililer tarafından gerçekleştirilirdi. Bu görevliler, toplanan bağışları düzenlemek, kaydetmek ve gerektiğinde alıcı olarak hareket etmekle sorumluydu. Ayrıca, toplanan paraların ödenmemiş borçları toplamak veya görevlerini tamamladıktan sonra depolarda kalan paraların güvencesini sağlamak gibi sorumlulukları da olabilirdi. Bu tür görevliler, endüljansların düzgün bir şekilde toplanması ve kullanılması için gereken düzenlemeleri yapar ve kilise tarafından belirlenen hedeflere ulaşmak için çaba sarf ederler. Endüljansların finansal yönetimi, dönemin kilise ve toplum yapısına önemli bir şekilde katkıda bulunan bir süreçtir (Theiner, 1864, s. 367-370).

XIII. yüzyılda tahsildarların bu kaynaktan gelirlerle ne yaptığı bu döneme ait eski resmi hesapların eksikliğinin bir sonucu olarak şüpheli kabul edilmektedir. Bu gelirler papalık gelirlerinden ayrı tutulmuş ve belirlenmiş haçlılara teslim edilmiş oluna bilinir. 1261 yılında, V. Urban İngiliz adalarından bir tahsildara, gelirleri papalık parasıyla birlikte Papalık hazinesine ait tüccarlara teslim etmesi için emir vermiştir. VIII. Boniface, benzer bir talimatı daha sonra yayımlatmıştır. Papalık gelirlerinin düzenli tahsildarları, haçlı endüljanslarından toplanan parayı görevlerinden dolayı aldıkları diğer gelirlere yaptıkları gibi işlemişler ve papalık hazinesine tahsis etmişlerdir.

Haçlı seferi endüljanslarının verilmesi uygulaması, 1291'de Akka'daki son Hristiyan kalesinin kaybı ile durdurulmamıştır. Uzun yıllar boyunca kutsal toprakların kurtarılması için yeni Haçlı seferleri hedeflenmeye devam edilmiştir. XIV. yüzyılın ortalarında, Türklere yönelik seferler haçlı seferlerinin endüljanslarının asıl kullanılma maksadını anlamamıza yardımcı olacaktır. Haçlı endüljanslarının ilk önce para toplamak amacıyla kullanılmaya başlanmasıyla, endüljanslar genellikle geliri bölgenin haçlılarına teslim edecek Piskoposlar tarafından hem yöneltilmişler hem de gelir Kutsal topraklara ulaştırılmışlardır. Ayrıca Endüljanslar, şövalyeler veya diğer özel görevli kişiler aracılığıyla da yönetilmişlerdir. XIII. yüzyıl boyunca, her bir endüljans hibesi tarafından üretilen fonların sorumluluğuna ve yönetimine Papalık görevlilerini atamak geleneksel uygulama olarak kabul görülmektedir. Bu görevliler, bazen parayı makbuzla liderlere gönderirlerken, bazen de haçlı seferinin başlangıcından beri saklanan kasada muhafaza etmişlerdir. Bu önlem, kabul edildiğinde eğer proje uygulanmadıysa kasadaki paralar, Papalık için saklanılmıştır. XIII. yüzyılın büyük bir bölümünde, haçlı endüljanslarından gelen makbuzlar, normalde papalık muhasebe kayıtlarına geçmiş gibi görünmemektedir (Theiner, 1864, s. 107-109; Rymer, 1873a, s. 241, 272-273, 752). Bu yöntem, yasa olarak hiçbir zaman tamamen iptal edilmemiştir (Rymer, 1873b, s. 103; Pastor, 1938, s. 352-335, 503-504; 1938b, s. 80).

Sonuç

İnsanoğlu, din ile iktisat konularına var olduğu günden bugüne hem haldirler. Artı ürünün ve artı zamanın ortaya çıkması, iktisadı var etmiş; bütün soyut düşünceler ise dini meydana getirmiştir. Orta çağlarda bu iki unsuru etkin bir şekilde görmekteyizdir. Haçlı seferleri, oluş ve sonuçlanış biçimiyle dinin ve iktisadın iç içe geçtiği bir tarihsel olaydır. Seferlerin devam edebilmesi için ruhani unsurlar iktisadi kaynaklar haline getirilmiştir. Din ve İktisat, ilişkisini endüljans gelirleri ile net bir şekilde örneklendirebiliriz. Ayrıca burada, Papa ve Roma Katolik Kilisesinin ruhani mevcudiyeti

kadar dünyevi bir yapı olduğu bariz şekilde görülmektedir. Endüljansın ortaya çıkış nedeni her ne kadar dini olsa da gelişim ve yaygınlık kazandığı dönemlerde tamamen iktisadi amaç doğrultusunda kullanılmıştır. Ancak bu iktisadi sebepler, belgenin dini bir doktrinsel yapısı olmasından ötürü dini tema üzerinde inşa edilmişlerdir. Endüljans gelirlerinden elde edilen kaynak, salt askeri yatırımlar için değil; politik, imar ve sosyal faaliyetlerde de kaynak olarak kullanılmıştır. Buradan hareketle Papalık politikalarına göre şekillenen ve değişen bir Endüljans yapısı görülmektedir. Endüljans, ruhani aflardan öte kiliseye maddi gelir getiren kaynaktır. Haçlı endüljanslarından elde edilen para, on üçüncü yüzyıldan Protestan reformuna kadar papalık hazinesine gitmiştir. Gelir hacminin, XV. yüzyılda belirgin bir şekilde arttığı görülmektedir. Endüljans gelirleri, Haçlı seferleri sonrası zaman hattı takip edildiğinde gelir için oluşturulan belgelerin yapısı ve içeriğinde de uğradığı değişimler görülecektir. Papalık kurumu, din üzerinden iktisadi kurgulamalar dünyevi otoriteye sahip olma fikri temelleri üzerine inşa ettiği görülmektedir. Kurucu ideası Tanrı krallığı fikri olan Papalık, dünyevi krallıkları elde etmek istemiş ve politikalar geliştirmiştir. Kendi kurucu ilkesi ile çelişmiş olmasına rağmen dünyevi güce hükmetmek istemiş ve gelir kaynakları yaratmıştır. Bu gelir kalemleri arasında belki de en önemlisi "Endüljans"tır.

Kaynakça

- Atkinson, J. (1971). *The Trail of Luther*. London: Batsford.
- Boudinhon, A. (1912). Indulgences, *Encyclopediea of Religion and Ethics*, c. V (ed. James Hasting). Edinburg: T&T Clark.
- Brom, G. (2010). *Bullarium Trajectences*. USA: Nabu Press.
- Bysted, A. L. (2014). *The Crusade Indulgence*. Leiden/Boston: Brill.
- Chadwick, O. (1975). *The Secularization of the Mind in the 19 th Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Daniel-Rops, H. (1963). *The Protestant Reformation*. London: J.M. Dent & Sons.
- De Clari, R. (1994). *İstanbul'un Zaptı* (çev. Beynun Akyavaş). Ankara TTK Yayınları.
- De Villehardouin, G. ve De Valenciennes, H. (2006). *IV. Haçlı Seferi Kronikleri* (çev. Ali Berktaş). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Demirkent, I. (1994). Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri. *Tarih Dergisi*, 65, 65-78.
- Demirkent, I. (1997). *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yayıncılık
- Gervase of Canterbury (1909). *Chronica*, C. I (ed. Marck Oeckrbloom). ebook.
- Gottlob, A. (2019). *Kreuzablass und Almosenablass*. UK: Wentworth Press.
- Göller, E. (1907). *Die Papstliche Pönitentiare*, C. II, b. I. Rome: Loescher and Comp.
- Green, V. H. H. (1974). *Luther and the Reformation*. Londra.
- Gündüz, Ş. (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Harman, Ö. F. (1995). Endüljans. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. XI, s. 209-211). İstanbul: TDV Yayınları.
- Holt, P. M. (1999). *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Holt, P. M., (2007). *Haçlı Devletleri ve Komşuları*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

- İbnü'l- Esîr (1985). *El -Kâmil Fi't - Tarîh* c. X, (çev. Abdülkerim Özaydın). İstanbul: Bahar Yayınları.
- Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri (2000) (çev. Dominik Pamir). İstanbul: Libreria Editrice Vaticana.
- Khoniates, N. (2013). *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206) İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması* (çev. Işın Demirkent). İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Lea, H. C. (1896). *Auricular Confession and Indulgences in the Latin Church*, c. III, Philadelphia: Lea Brothers & Co.
- Lunt, W. E. (1926). *The Valuation of Norwich*, Oxford: Clarendon Press.
- Mansi, G. D. (1759-1798). *Collectio Sacrorum Conciliorum*, c. XX., Floransa & Venedik.
- Mayer, H. E. (1965). *The Crusades*, London: Oxford University Press.
- Nicol, D. M. (2016). *Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453* (çev. Bilge Umar), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nicolle, D. (2009). *The Second Crusade 1148*, Colchester: Osprey Publishing,
- Norwick, J. J. (1995). *Byzantium: The Decline and Fall*, London: Penguin Pub.
- O'brien, A. J. (1959). *Understanding the Catholic Faith*, Notre Dame.
- Olgun, H. (2005). "Katolik Kilisesi'nin Endüljans Uygulaması ve Protestan Reformuna Etkisi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(18-19), 327-346.
- Paris, M. (2012). *Chronica Majora*, c. IV, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pastor, L. von (1938). *The History of the Popes*, c. II, Great Britain: B. Herder Book Co.
- Pastor, L. von (1938). *The History of the Popes*, c. IV, Great Britain: B. Herder Book Co.
- Paulus (1923a). *Geschichte des Ablasses*, c. I, Rosenberg: Paderborn.
- Paulus (1923b). *Geschichte des Ablasses*, c. II, Rosenberg: Paderborn
- Paulus (1923c). *Geschichte des Ablasses*, c. III, Rosenberg: Paderborn
- Reardon, B. M. G. (1981). *Religious Thought in the Reformation*, New York.
- Remy, F. (1926). *Les Grandes Indulgences*, Louvain.
- Rodenberg, C. (1883). *Epistolae Saeculi XIII e Registis Pontificum Romanorum*, c. I.
- Runciman, S. (1989). *Haçlı Seferleri Tarihi* (çev. Fikret Işıltan). cilt 1, Ankara: TTK Yayınları.
- Rymer, T. (1873a). *Foedera*, c. I, London.
- Rymer, T. (1873b). *Foedera*, c. V, London.
- Sormunen, E. (1984). *Martin Luther: Kutsal İnanç Adamı*, İstanbul.
- Theiner, A. (1864). *Vetera Monumenta Hibernorum*, Vatican.
- Tyrensis, W. (2016). *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği- Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar* (çev. Ergin Ayan). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Urfalı Mateos (2019). *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (çev. Hrant D. Andreasyan), Ankara: TTK Yayınları.
- Wendover of Roger (1886). *Chornica*, c. III, London.

Ekler:**Tablo I:** Bysted, 2014, s. 298-300.

	Genel Kefaret Beyan Dağılımı ve Toplamı	
	Kefaret	Kefaret Yenileme
Urban II	18	1
Pascha II	15	
Calixtus II	22	1
Innocent II	24	1
Eugenius III	13	2
Alexander III	50	5
Innocent III	162	9
Toplam	304	19

Tablo II: Bysted, 2014, s. 298-300.

	Genel Kefaret Beyanları Gruplara Göre Dağılımı ve Toplam Yüzdesi			
	Haçlılar	Feodal Yönetim	Ruhban Sınıf	Ayrıcalıklı
Urban II	3	4	2	7
Pascha II	6	7	2	4
Calixtus II	1	2	2	11
Innocent II	1	1	4	14
Eugenius III	7	4	1	2
Alexander III	23	17	6	8
Innocent III	89	90	15	4
Toplam	130	125	32	50
	%38.5	%37	%9.5	%15